

Manuel CASTELLS, THE INFORMATIONAL CITY, INFORMATION TECHNOLOGY, ECONOMIC RESTRUCTURING, AND URBAN-REGIONAL PROCESS,

Basil Blackwell, Oxford, 1989, 402 str.

Že od *La Question urbaine*, s katero si je Manuel Castells (od leta 1979 profesor planiranja na University of California, Berkeley) pridobil sloves enega najbolj prodornih teoretikov na področju družbeno – prostorskega raziskovanja, je branje njegovih novih del (in teh ni malo) "obremenjeno" s pričakovanji o teoretskih inovacijah, ki jih utegne vnesti v polje družboslovnega raziskovanja urbanih in regionalnih procesov. Njegovo najnovejše delo *The International City* utegne razočarati vse tiste, ki iščejo novo "pojasnjevalno paradigmo" za razumevanje sodobnih družbeno prostorskih procesov, razveselilo pa bo tiste, ki se komaj še znajdejo v poplavi izjemno raznovrstnega in včasih s klasično urbano sociologijo prav nič sorodnega empiričnega raziskovanja vpliva novih tehnologij na družbeno – prostorske procese. Naj zapišemo kar naravnost: največji donesek Castellsove knjige tokrat ni v teoriji, pač pa v zelo sistematičnem in podrobnem prikazu, ovrednotenju in soočenju neštevilnih empiričnih raziskav, ki se tako ali drugače ukvarjajo z beleženjem in razkrivanjem sprememb, ki jih uvajanje novih tehnologij, predvsem informacijskih, vnaša v prestrukturiranje družbeno – prostorskih razmerij in procesov.

Seveda ima Castells tudi teoretske ambicije. Rezultate, do katerih so se dokopali številni raziskovalci, želi interpretirati v luči svoje teoretske konceptualizacije, katere ključni pojem je informacijski način razvoja, ki mu bomo v nadaljevanju posvetili nekoliko več pozornosti. Sicer pa Castells navaja, da je glavni cilj te knjige "analiziranje odnosov med novimi informacijskimi tehnologijami in urbanini ter regionalnimi procesi v širšem kontekstu zgodovinskih transformacij, v katerih se te tehnologije pojavljajo in razvijajo" (str. 2). Širši kontekst, v katerega Castells vmešča svojo analizo, predstavlja globalno prestrukturiranje kapitalizma, ki zajema tako kapitalizem kot socialni sistem, informacijskost (informationalism) kot način razvoja in informacijsko tehnologijo kot močan delovni instrument.

Castells uvodoma predstavi osnovna teoretska izhodišča, ki jih uporablja v analizi in interpretaciji informacijskega načina razvoja. Družba je strukturirana okoli

zgodovinsko določenih razmerij med proizvodnjo, izkušnjami in močjo. V proizvodnjo spadajo vsi tisti procesi, ki se ukvarjajo s predelavo in transformacijo snovi, ključen kriterij te proizvodnje je produkcija presežne vrednosti in njeno prisvajanje s strani tistih, ki sami niso producenti. Družbene izkušnje se nanašajo na različne biološke in socialne identitete ljudi in družbenih skupin. Castells poudarja predvsem spolno-kulturno identiteto in neenakosti, ki jih proizvaja spolna delitev dela. Moč pa je utemeljena na privilegiju države, da uporablja sredstva nasilja, kar ji omogoča različne oblike intervencije v organizacijo razmerij med proizvodno in družbenimi izkušnjami. Castells se ne ukvarja dosti z eksplikacijo "podobe družbe", ki jo predstavi, posebej ne z že znanimi kontraverzami, ki so povezane s pojmom produkcije in produkcijskih načinov. V tej njegovi konceptualizaciji lahko zasledimo elemente ortodoksne marksistične teorije (produkcija, prisvajanje presežne vrednosti itd.) kakor tudi nemarkistične in feministične konceptualizacije "družbenega sveta". Zasledimo pa že tudi Giddensov vpliv, tako pri konceptualizaciji problema moči in vloge družbenih izkušenj, čeravno Giddens tega izrecno ne navaja. Lahko bi dejali, da ta razmeroma preprosta teoretska shema v samem tekstu deluje nekako "vsiljeno", saj pri poznejših interpretacijah empiričnih raziskav o vplivu tehnologije na urbane in regionalne procese nanjo v glavnem pozabi. Ta shema nima neposrednih toeretskih implikacij na njegov pogled na družbeno - prostorske procese.

Opisani predstvi družbe Castells dodaja še tehnologijo, ki vključuje "proizvodna sredstva, s katerimi vplivamo na snov s pomočjo energije in znanja" (str. 8). In tu se začinja zgodba o informacijskem načinu razvoja. Castells pravi, da je produktivnost, ki vpliva na raven oziroma višino presežne vrednosti, ključna za razumevanje sodobnih družb. To tehnično razmerje med delom in proizvodnjo, ki ga zaznamuje čedalje večja uporaba znanja in samo znanje (informacije) kot glavni vir povečevaja produktivnosti in s tem presežne vrednosti, pa je značilno za informacijski način razvoja. Toda znanje je bilo vir produktivnosti v vsej človeški zgodivini, zato Castells izpostavi ključno razliko, ki je v tem, da se v informacijskega načinu razvoja "znanje nanaša na proizvodnjo samega znanja, da bi povečali produktivnost" (str. 10). Skratka, kriterij produktivnosti v informacijskem načinu razvoja ni zgolj uporaba znanja v proizvodnji, pač pa produktivnost pri pridobivanju novih spoznanj oziroma informacij - torej uporaba znanja, da bi povečali znanje samo. In končno Castells opredeljuje še prestrukturiranje kot proces, s katerim določen način produkcije spreminja svoja organizacijska sredstva, da bi ob nespremenjenih strukturnih načelih dosegel boljše učinke. Proces družbene transformacije pa Castells nasprotno opredeljuje kot samo spreminjanje strukturnih načel in načina proizvodnje. Ni potrebno posebej poudarjati, da Castells spremembe v ameriški industriji in ekonomiji razume kot prestrukturiranje, ki je s pomočjo "intervencije" informacijskega načina razvoja iz-

boljšalo učinke ameriškega kapitalizma, ne da bi kakorkoli spremenilo strukturna načela kapitalistične organizacije.

V nadaljevanju Castells teoretsko razdela informacijski način proizvodnje, katerega jedro tvori nova tehnološka paradigma, in prehod od industrializma k informacijskosti. Castells omenja dve temeljni značilnosti nove tehnološke paradigme, zaradi katerih se bistveno razlikuje od predhodnih tehnoloških paradig. Prvič: nova tehnološka paradigma je osredinjena na procesiranje informacij (...), predmet predelave je informacija sama in takšen je tudi rezultat." (str. 13). Računalništvo, telekomunikacije, genetsko inženirstvo kot trije najpomembnejši segmenti nove tehnologije se ukvarjajo s predelavo, prenosom, dešifriranjem in rekodiranjem informacij. Drugič: najpomembnejši učinki tehnoloških inovacij niso proizvodi, temveč procesi (str. 14). Seveda so tudi proizvodi novi, toda odločilen je sam proces njihove proizvodne in spremembe, ki jih informacijska tehnologija vnaša v način izdelave.

Zaradi informacijske in procesne usmerjenosti nove tehnološke paradigme njen vpliv ni omejen samo na območje materialne reprodukcije družbe, pač pa temeljito spreminja simbolni svet posameznikov in skupin ter redefinira družbene izkušnje. Skratka, če bi v nekaj besedah povzeli Castellsovo konceptualizacijo, bi prišlo do naslednjih ugotovitev: kapitalistični način proizvodnje se je znašel v strukturni krizi, ki jo s sredstvi keynesianske regulacije ni bilo megoče rešiti. Proces prestrukturiranja se je bistveno oprl na novi informacijski način razvoja, ki reorganizira razmerje med državo, velikimi korporacijami kot nosilkami novega tehnološkega razvoja in delom (delovno silo).

V posameznih poglavjih Castells podrobneje analizira te procese. V drugem poglavju raziskuje predvsem družbenoprostorske implikacije proizvodnje novih tehnologij, torej kakšne "lokacijske" pravilnosti lahko identificiramo pri korporacijah, ki razvijajo in proizvajajo nove tehnologije. Castells identificira štiri temeljne procese, ki tvorijo nove prostorske oblike proizvodnje:

1. ostra prostorska delitev dela znotraj industrije, kjer vsaka stopnja proizvodne implicira različne delovne in funkcionalne zahteve, ki se izražajo v sprecificiranih in različnih prostorskih manifestacijah;
2. funkcije proizvajanja informacij, ki so vmeščene v inovacijskih okoljih s posebnimi prostorskimi atributi (kvaliteta okolja itd. ...) in so koncentrirane na nekaj ekskluzivnih lokacijah, dominirajo nad tehničnimi, socialnimi in prostorskimi hierarhijami v industriji;
3. proces decentralizacije različnih produkcijskih funkcij, reprodukcija hierarhičnih vzorcev in prostorske logike notranje strukture v industriji in
4. industrija, ki proizvaja visoko tehnologijo je, z izjemo najvišjih inovativnih okolij, izjemno fleksibilna kar zadeva konkretne lokacije (str. 77).

Castells ugotavlja, da ne moremo identificirati enega samega "lokacijskega vzorca", saj obstajajo različne strategije velikih korporacij za ohranjanje inovacijske kompetitivnosti in vzdrževanje tesnih razmerij s specifičnimi trgi, ki odjemajo njihove proizvode. Fleksibilnost je ključni pojem. Tovarna, ki nastane v enem kraju, lahko jutri že izgine. To temo Castells obnovi tudi v predzadnjem poglavju o internacionalizaciji ekonomije, kjer razpravlja o pomenu globalnih informacijskih mrež za proizvodnjo in prodajo produktov. Globalne informacijske mreže bistveno povečajo vlogo "komparativnih prednosti" posameznih okolij, obenem pa zmanjšujejo vpliv lokalnih ekonomskih in političnih dejavnikov na lokacijsko ravnanje svetovnih proizvajalcev. Castells navaja avtomobilsko industrijo, za katero je značilno, da posamezne sestavne dele proizvajajo na različnih koncih sveta, sestavljanje samih avtomobilov pa je prilagojeno specifičnostim regionalnih trgov. Lokalne enote pa pravzaprav nimajo nikakršnega vpliva na to ali bo neka tovarna v tem okolju obstala ali ne, odločanje o tem je popolnoma izven njihovih okvirov.

V tretjem poglavju Castells obrne logiko raziskovanja. Ne zanimajo ga prostorski vzorci lokacije novih tehnologij, pač pa vpliv novih tehnologij na sektor storitev in na pisarniško delo. Tudi tu pravzaprav ni mogoče sprejeti kakšnih povsem enoznačnih zaključkov, ki spremembe v teh območjih človekove dejavnosti kujejo v nebo, ali pa razumevanje procesov informatizacije pisarniškega dela in storitev so procesi centralizacije in decentralizacije. Castells poudarja, da je ključno za razumevanje informatizacije na področju pisarniškega dela in storitev razmerje med centralizacijo in decentralizacijo. Nove tehnologije omogočajo, da je še bolj centralizirano vse, kar je v teh delovnih procesih pomembno, nepomembna in rutinska dela, ki jih vse bolj prevzemajo stroji, pa kažejo težnje po decentralizaciji in približevanju uporabnikom. Prav zaradi tega Castells obliko organizacije v informacijski ekonomiji opredeljuje s pojmom prostori tokov, s fleksibilnim, celo fluidnim organizacijsko - informacijskim omrežjem, ki postaja vse bolj neprostorsko. Dodatno razsežnost sprememb v informacijski ekonomiji predstavlja tudi izrazita dualizacija sfere dela. Gre za močno polarizacijo med izobrazbeno visoko zahtevnimi poklici na eni strani in rutinskim delom na drugi strani. Dualizacija pa ne zajema samo področja dela, pač pa se, kot Castells dokazuje v četrtem poglavju, razširja na mesto kot celoto. Dualnost je oblika simultanega soobstoja rasti in propada posameznih mestnih območij, visokih zaslužkov in mizernih mezd, zapiranja celotnih tovarniških območij in rasti novih industrijskih obratov. Castells posebej poudarja, da ne gre za procese, ki bi se medsebojno kompenzirali, temveč so, čeprav lahko prostorsko blizu, povsem ločeni med seboj. Do tega prihaja tudi zaradi tega, ker je socialna funkcija države, vsaj v ZDA, postala bistveno bolj omejena, kar dokazuje tudi z empiričnimi podatki.

V petem poglavju Castells opisuje procese razgradnje države blaginje v ZDA in njeno nadomeščanje z "državo oboroževanja". Ti procesi so bili bistveno spodbujeni z alokacijo državnih finančnih sredstev za razvojno in raziskovalno delo na področju oboroževanja. Širše gledano je država rekonceptualizirala pojem legitimnosti: ne gradi ga več na nekdanji redistributivni funkciji, pač pa na funkciji moči. Regionalne in prostorske posledice teh procesov so v ZDA velike, saj so profitirale predvsem južne države v ZDA, kjer imajo velike vojaške baze in poligone. Raziskovalne in proizvodne enote vojaške nove tehnologije pa so nameščene v bližini teh vojaških objektov. V kontekstu prehoda iz države blaginje v državo oboroževanja Castells pojasnjuje tudi nenavaden pojav, da namreč vzporedno s hitrim tehnološkim razvojem upada tudi konkurenčna sposobnost ameriškega gospodarstva na tujih trgih. S pomočjo empiričnih podatkov učinkovito pokaže, da je konkurenčna sposobnost upadala predvsem zaradi povezave posameznih sektorjev R & R z vojaško tehnološkim kompleksom.

V zaključku Castells opozarja predvsem na negativne učinke informacijskega načina razvoja za lokalne enote. Meni, da bi lokalne enote morale oblikovati strategije, s katerimi bodo ohranili svojo identiteto in kulturno-zgodovinske korenine ne glede na ekonomsko in funkcionalno odvisnost od prostorov tokov (str. 350). Seveda pa razen splošnih napotkov (oblikovanje lokalnih informacijskih omrežij, pospeševanje patricipacije prebivalcev) ostaja precej "praznih rok" pri svetovanju, kako naj bi lokalne enote to tudi učinkovito storile.

Castellsovo najnovejše delo je vsekakor vredno prebrati. Ponuja nam členjen in pregleden opis ter interpretacijo vpliva novih tehnologij na urbane in regionalne procese, ne glede na to, da ta interpretacija nima skoraj nikakršnih povezav z njegovimi splošno teoretskimi izhodišči.

Pavel Gantar